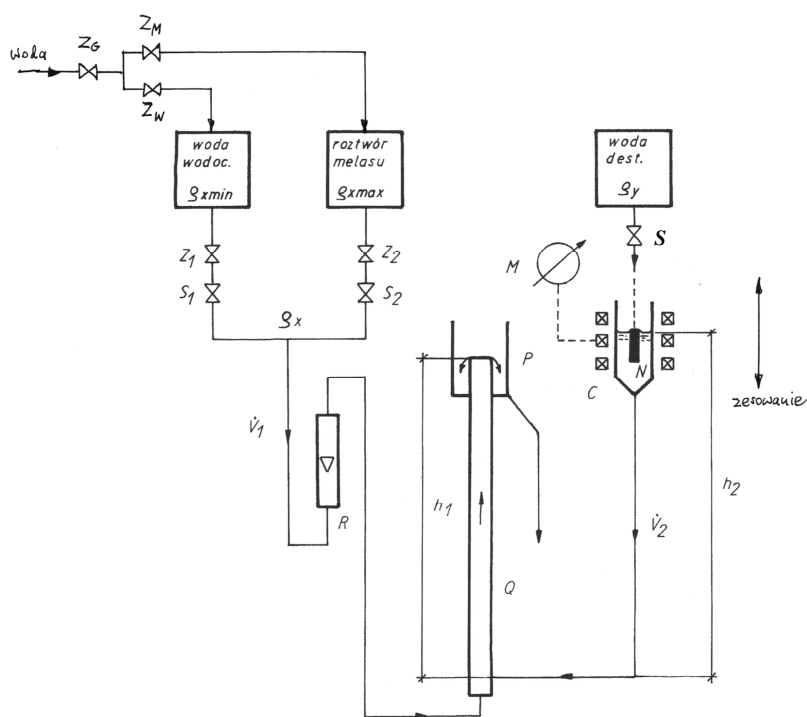

1. PRZEPIYWOWY GĘSTOŚCIOMIERZ HYDROSTATYCZNY DO POMIARU STĘŻENIA ROZTWORÓW

Cel zadania: *Poznanie ciągłego pomiaru gęstości cieczy fizyczną metodą hydrostatyczną. Kalibrowanie gęstościomierza i określenie jego właściwości dynamicznych. Poznanie działania transformatorowego czujnika przesunięcia liniowego.*

1.1. KONSTRUKCJA I DZIAŁANIE PRZYRZĄDU

Gęstościomierz (rys. 1.1) składa się z pionowej rury pomiarowej Q , zakończonej w górnej części przelewem P , umożliwiającym utrzymanie stałej wysokości słupa cieczy h_1 (patrz [1], rozdz. 12.3.3). Ciecz o mierzonej gęstości ρ_x dopływa do rury pomiarowej z jednego ze zbiorników przez układ zaworów i rotametr R mierzący natężenie przepływu $\dot{V}_1$. Do dolnego końca rury pomiarowej jest również podłączony wylot przewodu, przez który przepływa z natężeniem $\dot{V}_2$ ciecz o stałej gęstości ρ_y . Żeby uniknąć błędu pomiaru spowodowanego rozcieńczaniem cieczy o gęstości ρ_x cieczą o gęstości ρ_y , natężenie przepływu $\dot{V}_2$ jest wielokrotnie mniejsze od $\dot{V}_1$.

Rys. 1.1. Schemat gęstościomierza

Ciśnienie hydrostatyczne słupa cieczy o mierzonej gęstości ρ_x jest równoważone przez ciśnienie słupa cieczy o gęstości ρ_y zgodnie z równaniem:

$$h_1 \cdot \rho_x \cdot g = h_2 \cdot \rho_y \cdot g \quad (1.1)$$

gdzie g jest przyspieszeniem ziemskim.

Ponieważ gęstość ρ_y ma wartość stałą i wysokość słupa cieczy h_1 jest również stała, wysokość słupa cieczy h_2 jest liniową funkcją mierzonej gęstości ρ_x .

Zmianę wysokości słupa cieczy Δh_2 , powstającą w wyniku zmiany gęstości o $\Delta \rho_x$ określa w warunkach statycznych zależność:

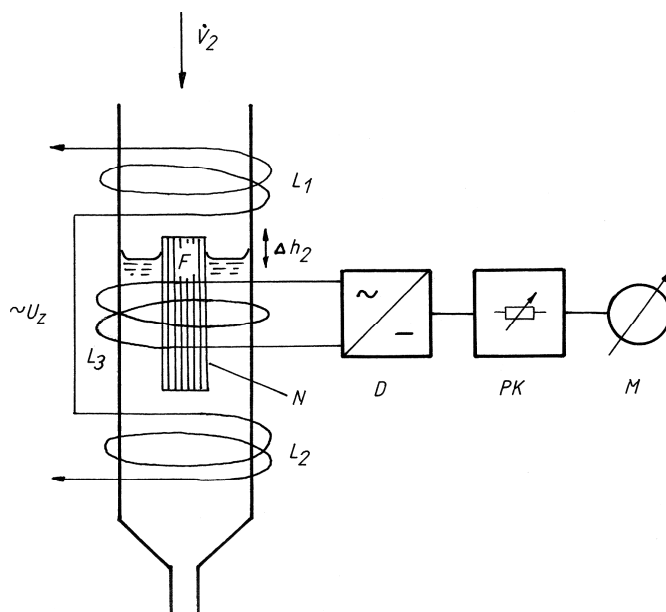
$$\Delta h_2 = \frac{h_1}{\rho_y} \cdot \Delta \rho_x = K \cdot \Delta \rho_x \quad (1.2)$$

Z równania (1.2) wynika, że w celu osiągnięcia dużej dokładności pomiaru (dużej wartości stałej K – wzmocnienia gęstościomierza) należy stosować możliwie dużą wysokość słupa cieczy h_1 . Ponieważ gęstość cieczy jest funkcją temperatury, przy bardzo dokładnych pomiarach jest również konieczne uzyskanie jednakowych temperatur cieczy o porównywanych gęstościach, co może być zrealizowane np. przez umieszczenie rurki z cieczą o gęstości ρ_y wewnątrz rury pomiarowej z cieczą o gęstości ρ_x .

Zmiany poziomu cieczy Δh_2 powodują przesuwanie się pływaka N zanurzonego w tej cieczy. Z kolei przesunięcie pływaka jest przetwarzane na analogowy sygnał elektryczny w transformatorowym czujniku przesunięcia liniowego C i wskazywane przez miernik M .

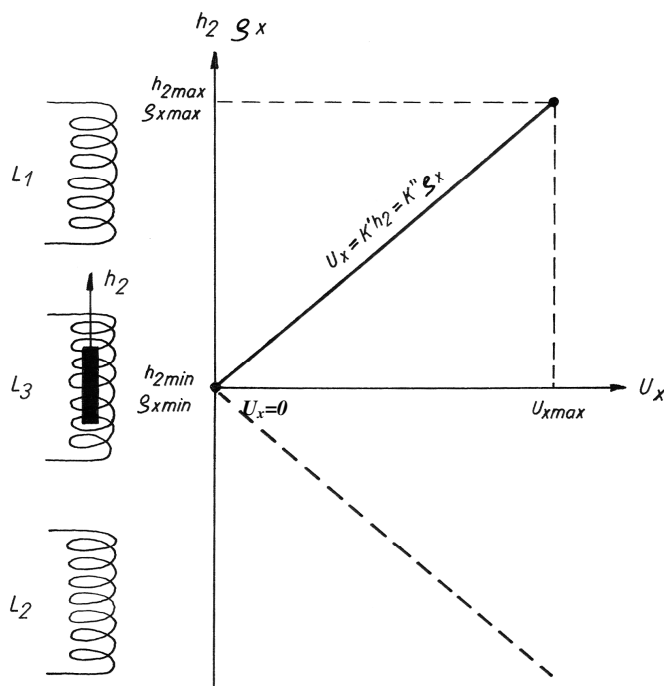
Działanie czujnika przesunięcia (transformatora różnicowego), wyjaśnia rysunek 1.2 (patrz też [1], rozdz. 10.1.6.B). Pływak N zawiera wewnątrz rdzeń ferromagnetyczny F . Rdzeń ten znajduje się w obszarze oddziaływania strumieni magnetycznych z uzwojeń pierwotnych L_1 i L_2 transformatora różnicowego. Uzwojenia są zasilane napięciem przemiennym U_z i połączone w ten sposób, że w połowie odległości między nimi przeciwnie skierowane strumienie magnetyczne kompensują się. Jeżeli więc rdzeń pływaka znajduje się w połowie odległości między uzwojeniami L_1 i L_2 , to w uzwojeniu wtórnym L_3 nie będzie się wzbudzało napięcie. Wystarczy jednak, by pływak przesunął się nieco w górę lub w dół, żeby została naruszona równowaga układu. Uzwojenie L_3 sprzęgnie się silniej z uzwojeniem L_1 lub L_2 i wzbudzi się w nim napięcie proporcjonalne do przesunięcia rdzenia pływaka. Napięcie to jest

prostowane w detektorze D i poprzez nastawiany ręcznie dzielnik (potencjometr) kalibrowania przyrządu PK doprowadzane do miernika (wskaźnika) magnetoelektrycznego M .

Rys. 1.2. Transformatorowy czujnik przesunięcia liniowego

Charakterystykę statyczną transformatorowego czujnika przesunięcia liniowego i zarazem charakterystykę statyczną gęstościomierza przedstawia rysunek 1.3.

Rys. 1.3. Charakterystyka statyczna transformatorowego czujnika przesunięcia liniowego

Wykres charakterystyki pokazuje zależność napięcia U_x wskazywanego przez miernik gęstościomierza, od położenia h_2 pływaka w czujniku transformatorowym (gęstości cieczy ρ_x). Zerowa wartość napięcia U_x odpowiada symetrycznemu położeniu pływaka między uzwojeniami L_1 i L_2 .

Ponieważ charakterystyka czujnika jest liniowa, wystarczy określić tylko jej dwa punkty: minimalny poziom $h_{2\min}$ ($U_x = 0$), któremu odpowiada minimalna wartość mierzonej gęstości $\rho_{x\min}$ oraz maksymalny poziom $h_{2\max}$ ($U_x = U_{x\max}$), któremu odpowiada maksymalna wartość mierzonej gęstości $\rho_{x\max}$. Ze wzrostem gęstości napięcie wyjściowe czujnika powinno rosnąć, korzystamy więc tylko z górnej części charakterystyki (linia ciągła na wykresie).

Wyznaczając charakterystykę statyczną gęstościomierza przez określenie jej początkowego i końcowego punktu, używamy dwóch roztworów o znanych gęstościach. W ten sposób dokonujemy **kalibrowania** przyrządu metodą wychyłową (patrz [1], rozdz. 3.2). Należy zwrócić uwagę na fakt, że drugi punkt charakterystyki nie musi być wyznaczony przy $\rho_{x\max}$ lecz przy jakiegokolwiek znanej wartości ρ_x większej od $\rho_{x\min}$. Dokładność kalibrowania będzie jednak wtedy mniejsza, ze względu na mniejszą odległość między punktami.

1.2. PRZYGOTOWANIE ROZTWORU MELASOWEGO

Należy sporządzić 15 dm^3 roztworu melasowego o zawartości suchej substancji 1% ($Bx = 1$), któremu to stężeniu odpowiada gęstość $\rho_x = 1004 \text{ kg/m}^3$ w temperaturze $+20 \text{ }^\circ\text{C}$. W tym celu trzeba najpierw przygotować roztwór o zawartości $20 \pm 0,5\%$ suchej substancji ($Bx = 20 \pm 0,5$), kontrolując jego stężenie refraktometrem. Około 250 g (do kreski w zlewce) melasu rozcieńczyć powoli **wodą wodociągową**, aż do uzyskania wymaganego stężenia – zacząć od dolania ok. 700 cm^3 wody). Stężenie mierzyć refraktometrem optycznym (na stanowisku pomiarowym), a po uzyskaniu wskazań $Bx = 20 \pm 0,5$ sprawdzić zawartość suchej substancji w sporządzonym roztworze automatycznym refraktometrem cyfrowym (u laboranta).

Następnie stężony roztwór rozcieńczyć wodą 20-krotnie w stosunku wagowym, wlewając 700 cm^3 tego roztworu (0,75 kg) przez lejek do butli z napisem „melas”, do której poprzednio wiano $14,25 \text{ dm}^3$ (do kreski) wody wodociągowej. Otrzymany roztwór wymieszać sprężonym powietrzem z elektrycznej dmuchawy, nie zdejmując butli z półki.

1.3. ZEROWANIE GĘSTOŚCIOMIERZA

Zerowanie gęstościomierza polega na znalezieniu położenia dolnego punktu wykresu charakterystyki statycznej przyrządu (rys. 1.3), podczas przepuszczania przez rurę pomiarową cieczy o minimalnej mierzonej gęstości $\rho_{x\min}$. Cieczą tą będzie w tym przypadku woda wodociągowa o gęstości 1000 kg/m^3 w temperaturze $+20 \text{ }^\circ\text{C}$.

Cieczą o gęstości ρ_y (porównawczą), będzie podczas wszystkich doświadczeń woda destylowana o gęstości wynoszącej w temperaturze $+20 \text{ }^\circ\text{C}$ również 1000 kg/m^3 . W tych warunkach, w czasie zerowania gęstościomierza, $\rho_x \approx \rho_y$ i poziomy cieczy h_1 oraz h_2 będą jednakowe.

Sprawdzić napełnienie butli wodą do kreski oznaczającej poziom maksymalny. W razie potrzeby dolać wody, otwierając zawór główny Z_G i zawór Z_W . Nie wolno dopuścić do przepełnienia butli, które zostanie zasygnalizowane przez automatyczny układ zabezpieczający! **W przypadku włączenia się dzwonka alarmowego, natychmiast zamknąć zawór dopływu wody Z_W !**

Włączyć zasilanie czujnika transformatorowego wyłącznikiem W_s . Powinna zaświecić się lampka sygnalizacyjna. Pokrętko kalibrowania przyrządu (PK) przekręcić do oporu w prawo, czyli nastawić maksymalne nachylenie charakterystyki statycznej (wzmocnienie) gęstościomierza. Otwierając zawór napływowy Z_1 (zawór Z_2 zamknięty), doprowadzić do rury pomiarowej gęstościomierza wodę z butli z napisem „woda”.

Obserwując wskazania rotometru (górną płaszczyzna nurnika!), ustalić ściskaczem śrubowym S_1 natężenie przepływu $\dot{V}_1 = 20 \pm 1 \text{ dm}^3/\text{godz}$. Okresowo należy kontrolować wielkość przepływu $\dot{V}_1$ i zapas wody w butli, uzupełniając go w razie potrzeby z instalacji wodociągowej (zawór Z_W). Nie wolno dopuścić do całkowitego opróżnienia się butli, jak również do jej przepełnienia! **W przypadku włączenia się dzwonka alarmowego, natychmiast zamknąć zawór dopływu wody Z_W !**

Uruchomić ściskaczem S dopływ wody destylowanej $\dot{V}_2$ do czujnika poziomu cieczy C . Woda powinna kapać w ilości **1 – 2 krople na sekundę**. Okresowo należy kontrolować również ten przepływ wody destylowanej. Jeśli w butli z wodą destylowaną jest jej mniej niż 25% napełnienia, poprosić laboranta!

Po odczekaniu około 5 minut na ustalenie się warunków pracy przyrządu, należy przesuwając **bardzo wolno** cały czujnik transformatorowy w górę lub w dół nakrętką podtrzymującą, znaleźć takie jego położenie, przy którym wskazówka miernika gęstości osiągnie minimalne wychylenie na działce $1000 \pm 0,1 \text{ kg/m}^3$ ($U_x = 0$ wg rys. 1.3). Gęstościomierz został wyzerowany i **do końca wykonywania zadania czujnik nie może być już przesuwany!** Przepływ wody $\dot{V}_1$ należy zamknąć zaworem Z_1 , nie poruszając ściskacza śrubowego S_1 .

1.4. NASTAWIENIE WZMOCNIENIA GĘSTOŚCIOMIERZA

Nastawienie wzmocnienia gęstościomierza polega na ustaleniu położenia drugiego punktu wykresu charakterystyki statycznej przyrządu, podczas przepuszczania przez gęstościomierz cieczy o określonej, maksymalnej gęstości $\rho_{x\max}$. Cieczą tą będzie przygotowany wcześniej (punkt 1.2) roztwór melasowy o znanej pozornej zawartości suchej substancji (Bx), zmierzonej za pomocą refraktometru. Gęstość takiego roztworu może być odczytana z odpowiednich tabel; unikamy w ten sposób jej oddzielnego wyznaczenia.

Przez gęstościomierz przepuszczać roztwór melasowy o gęstości 1004 kg/m^3 z butli z wydajnością $\dot{V}_1 = 20 \pm 1 \text{ dm}^3/\text{godz.}$, otwierając zawór Z_2 i nastawiając przepływ ściskaczem śrubowym S_2 . Sprawdzić kapanie wody destylowanej! Po wypełnieniu się rury pomiarowej gęstościomierza roztworem melasowym, **ustawiać pokrętle kalibrowania PK** wskazówkę miernika gęstości na działkę 1004 kg/m^3 aż do momentu, kiedy wskazania będą prawie stałe ($\pm 0,1 \text{ kg/m}^3$) przez co najmniej dwie minuty. Po przeprowadzeniu kalibrowania, **pokrętła PK nie wolno już poruszać do końca wykonywania zadania!**

Ponieważ kalibrowanie gęstościomierza nie zmienia położenia poprzednio ustalonego zerowego punktu charakterystyki statycznej, lecz tylko jej nachylenie (wzmocnienie statyczne K przetwornika gęstości), przyrząd mamy wyskalowany w dwóch punktach: $\rho_{x\min} = 1000 \text{ kg/m}^3$ i $\rho_{x\max} = 1004 \text{ kg/m}^3$. Przy założeniu liniowości charakterystyki pomiarowej gęstościomierza (równanie 1.2), przyrząd jest gotowy do ciągłych pomiarów gęstości ρ_x w zakresie od 1000 do 1004 kg/m^3 .

Po wykalibrowaniu gęstościomierza, dopływ roztworu melasowego należy zamknąć zaworem Z_2 , nie poruszając ściskacza śrubowego S_2 . **Przy braku przepływu roztworu przez rurę pomiarową przyrządu, wskazówka miernika może zejść z działki 1004 kg/m^3 !**

1.5. WŁAŚCIWOŚCI DYNAMICZNE GĘSTOŚCIOMIERZA

Gęstościomierz hydrostatyczny jest członem inercyjnym wyższego rzędu z opóźnieniem i w celu określenia jego właściwości dynamicznych, należy zbadać odpowiedź wskazań przyrządu na skokowe wymuszenie zmiany na jego wejściu (charakterystykę dynamiczną skokową). Z wykresu tej charakterystyki będzie można określić podstawowe parametry dynamiczne gęstościomierza – zastępczą stałą czasową T_z oraz zastępczy czas opóźnienia τ_o . Doświadczenie będzie polegało na wprowadzeniu skokowej zmiany gęstości cieczy dopływającej do przyrządu i obserwowaniu, jak przebiegają w funkcji czasu zmiany wskazań miernika gęstości. Wymuszenia skokowe będą wykonywane w dwóch kierunkach (wzrost i spadek gęstości) oraz przy trzech wartościach przepływu $\dot{V}_1$.

Sprawdzić i w razie potrzeby uzupełnić zapas wody w butli. Sprawdzić kapanie wody destylowanej. Ponownie otworzyć zawór Z_2 . Poczekać, aż wskazania miernika gęstości ustalą się w pobliżu 1004 kg/m^3 ($\pm 0,2 \text{ kg/m}^3$). Niewielkie odchylenia od tej wartości nie są istotne dla dalszych pomiarów dynamicznych, a wynikają ze zmian temperatury wody i badanego roztworu, znacznie wpływających na gęstość. Można wykonać doświadczenie z podgrzewaniem rury Q , chwytając ją dłonią poniżej połowy wysokości na kilkanaście sekund. Gęstość wskazywana przez miernik powinna wyraźnie zmaleć!

Po ustaleniu się wskazań miernika w pobliżu 1004 kg/m^3 ($\pm 0,2 \text{ kg/m}^3$) należy przygotować sekundomierz, tabele na wyniki pomiarów i podzielić czynności między wykonujących zadanie: jedna z osób pilnuje natężenia przepływu $\dot{V}_1$ i przełącza zawory, pozostałe określają zależność wskazań miernika gęstości od czasu.

Na umówiony sygnał – początek mierzenia czasu – należy szybko zamknąć zaworem Z_2 dopływ roztworu melasowego do gęstościomierza i otworzyć zaworem Z_1 dopływ wody z butli, natychmiast korygując ściskaczem S_1 natężenie przepływu $\dot{V}_1$ do wartości $20 \pm 1 \text{ dm}^3/\text{godz}$. Od tego momentu notować zmniejszające się wskazania miernika gęstości co 10 sekund z dokładnością $0,1 \text{ kg/m}^3$. Pierwszego odczytu dokonać w czasie $\tau = 0$. Gdy wskazania miernika ustalą się w pobliżu 1000 kg/m^3 ($\pm 0,2 \text{ kg/m}^3$), notować je jeszcze przez minutę.

Przygotować kolejną tabelę. Na umówiony sygnał, mierząc czas od nowa, szybko zamknąć zaworem Z_1 dopływ roztworu wody z butli i otworzyć zaworem Z_2 dopływ roztworu melasowego, natychmiast ustalając ściskaczem S_2 natężenie przepływu $\dot{V}_1 = 20 \pm 1 \text{ dm}^3/\text{godz}$. Znow co 10 sekund notować rosnące wskazania miernika gęstości z dokładnością $0,1 \text{ kg/m}^3$,

aż do ich ustalenia się przez minutę w pobliżu $1004 \text{ kg/m}^3 \pm 0,2 \text{ kg/m}^3$. Pierwszego odczytu gęstości dokonać w czasie $\tau = 0$.

Powtórzyć powyższe czynności, wypierając roztwór melasowy wodą, a następnie wodę roztworem melasowym przy $\dot{V}_1 = 15 \pm 1 \text{ dm}^3/\text{godz}$.

Wykonać ostatnią serię pomiarów, wypierając roztwór melasowy wodą, a następnie wodę roztworem melasowym przy $\dot{V}_1 = 25 \pm 1 \text{ dm}^3/\text{godz}$.

1.6. ZAKOŃCZENIE ZADANIA

Zamknąć ściskaczem S dopływ wody destylowanej do czujnika poziomu cieczy. Wypuścić resztę roztworu melasowego z butli, otwierając na maksimum zawór Z_2 i ściskacz S_2 . Zawór Z_1 ma być zamknięty. Przepłukać dwukrotnie butlę „melas” wodą otwierając zawory Z_G i Z_M i potem Z_2 i S_2 . Na koniec napełnić butlę „melas” wodą do kreski. Zamknąć zawór Z_2 . Sprawdzić zamknięcie zaworów wodnych Z_M , Z_W i Z_G , służących do napełniania butli. Wyłączyć wyłącznikiem W_S zasilanie elektryczne czujnika poziomu cieczy. Umyć refraktometr i sprzęt szklany.

1.7. OPRACOWANIE WYNIKÓW DOŚWIADCZEŃ

Sporządzić na **poziomym** arkuszu papieru o formacie A-4 (najlepiej ręcznie, na papierze milimetrowym), **we wspólnym układzie współrzędnych**, wykresy charakterystyk dynamicznych gęstościomierza $\rho_x = f(\tau)$ dla wypierania wody roztworem melasowym, przy trzech badanych wartościach natężenia przepływu $\dot{V}_1 = 15, 20$ i $25 \text{ dm}^3/\text{godz}$. Wyznaczyć sposobem graficznym zastępcze stałe czasowe T_z i zastępcze czasy opóźnienia τ_{oz} (patrz [1], rozdział 16.3.2, rys. 16.20 i dodatkowa instrukcja teoretyczna do laboratorium nr 3).

Podobnie sporządzić na **wspólnym rysunku** o formacie A-4 wykresy $\rho_x = f(\tau)$ dla wypierania roztworu melasowego wodą, również przy trzech badanych wartościach $\dot{V}_1$. Wyznaczyć sposobem graficznym wartości T_z i τ_{oz} .

Wszystkie wyznaczone wartości T_z i τ_{oz} (6 par) zebrać z tabelce z podaniem kierunku zmiany roztworów i wartości przepływu $\dot{V}_1$.

Korzystając z wzoru (1.2) obliczyć zmianę wysokości słupa wody Δh_2 (w mm), odpowiadającą zmianie gęstości cieczy ρ_x od 1000 do 1004 kg/m³. Przyjąć $h_1 = 140$ cm.

1.8. SPRAWOZDANIE

Sprawozdanie z wykonania zadania powinno zawierać:

- prosty schemat całego układu gęstościomierza z krótkim opisem,
- tabele z wynikami pomiarów,
- wykresy charakterystyk dynamicznych gęstościomierza $\rho_x = f(\tau)$ (dwa arkusze po 3 wykresy dla trzech badanych przepływów cieczy) z graficznym wyznaczeniem τ_{oz} i T_z ,
- zestawienie wszystkich wyznaczonych wartości τ_{oz} i T_z (tabelka),
- obliczenie zmiany wysokości słupa wody Δh_2 odpowiadającej zmianie gęstości cieczy ρ_x od 1000 do 1004 kg/m³,
- wnioski dotyczące **wszystkich** wykonanych doświadczeń i wyznaczonych wartości τ_{oz} i T_z .

1.9. LITERATURA

Podstawowymi źródłami umożliwiającymi poszerzenie materiału zawartego w instrukcji są notatki z wykładów „Pomiary i automatyka” na Wydziale Biotechnologii i Nauk o Żywności, dodatkowe cztery instrukcje teoretyczne do laboratorium oraz książki:

- [1] Ludwicki M.: **Sterowanie procesami w przemyśle spożywczym, PTTŻ, Łódź 2002.**
- [2] Romer E.: Miernictwo przemysłowe, PWN, W-wa 1978.
- [3] Żelazny M.: Podstawy automatyki, PWN, W-wa 1976.

Opracował: dr inż. Marek Ludwicki, Politechnika Łódzka, I-30

<http://snack.p.lodz.pl/ludwicki>
marek.ludwicki@p.lodz.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej pracy nie może być powielana, czy rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie w jakikolwiek sposób, bądź elektroniczny, bądź mechaniczny, włącznie z fotokopiowaniem, nagrywaniem na taśmy lub przy użyciu innych nośników informacji, bez zgody autora.